

UOT 336.74 (479.24)

Pul axınlarının idarə edilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi

Abbasov Sərvər Alıcan oğlu*
iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – pul axınlarının idarə edilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi yollarının əsaslandırılması.

Tədqiqatın metodologiyası – sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil və deduktiv metod.

Tədqiqatın nəticələri – maliyyə menecmentinin təşkilinin mühüm elementi kimi pul axınlarının effektiv idarə edilməsi yollarının müəyyənləşdirilməsi.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri – xarici təcrübə əsasında daha geniş araşdırma tələb edir.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti – tədqiqatın əsas nəticələri və irəli sürülən təkliflər maliyyə menecmentinin təşkilinin təkmilləşdirilməsində istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın orjinallığı və elmi yeniliyi – bazar iqtisadiyyatı şəraitində pul axınlarının effektiv idarə edilməsinin maliyyə menecmentinin təşkilində rolunun artırılması problemi ilk dəfə tədqiq edilmişdir.

Açar sözlər: *pul axınları, maliyyə resursları, maliyyə menecmenti.*

1. Giriş

Müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində hər bir təsərrüfat subyekti öz inkişaf strategiyası və taktikasını sərbəst seçir, özünümaliyyələşdirməni birinci dərəcəli vəzifə kimi qarşıya qoyur. Müəssisədə pul vəsaitlərinin hərəkəti (*pul axınları*) daim baş

* Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, AZ 1000. Bakı ş. İstiqlaliyyət küç. 6, server.abbasov@gmail.com

verir. Əhəmiyyətli kapital qoyuluşu ilə şərtlənən texnoloji təkmilləşdirmələr, inflyasiya, faiz dərəcəsinin dəyişməsi, vergi sistemində aparılan islahatlar müəssisədə pul vəsaitlərinin hərəkətinə təsir göstərir.

Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat böyük informasiya dəyəri daşıyır. Bu informasiyadan maliyyə menecerləri və investorlar yetərinə faydalanırlar, sahibkarlar isə əlavə aktivlərin formalaşdırılması, borcların ödənilməsi və yeni investisiya qoyuluşu ilə bağlı məsələlərin həllində istifadə edirlər.

Pul axınlarının idarə edilməsi elə maliyyə alətidir ki, onun köməyi ilə müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yüksək son nəticələrinə nail olmaq, yəni daha çox mənfəət əldə etmək mümkündür. Bütün bunlar müəssisə səviyyəsində pul axınlarının idarə edilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsini zəruri edir.

2. “Pul axınları” məfhumuna nəzəri yanaşmalar

Təsərrüfat subyektlərində pul vəsaitləri əsas fondların əldə edilməsi, əmtəə ehtiyatlarının yaradılması, debitor borclarının formalaşdırılması və başqa məqsədlər üçün istifadə olunur. Pul vəsaitlərinin hərəkətilə istehsal-kommersiya tsikli başlayır və onunla da başa çatır. Müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin tsikli prosesində pul vəsaitləri müxtəlif aktivlərə, məhsulun reallaşdırılması zamanı debitor borclarına çevrilir.

İqtisadi ədəbiyyatlarda “pul axınları” məfhumuna müxtəlif yanaşmalar vardır. Məsələn, Amerika alimi L.A.Beristayn hesab edir ki, şirkət pul vəsaitlərinin hərəkətini - axıb gəlməsi və axıb getməsi prosesini sınaqdan çıxarır və onu müxtəlif fəaliyyət növlərinə - istehsal, maliyyə və investisiya fəaliyyətinə aid edir. Bu fəaliyyət növlərinin hər biri üçün və eləcə də bütövlükdə müəssisənin fəaliyyəti üçün pul vəsaitlərinin axıb gəlməsi və axıb getməsi arasında fərqi müəyyənləşdirmək olar. Pul vəsaitlərinin axıb gəlməsi həmin müddətdə pul qalığının artmasına, axıb getməsi isə pul qalığının azalmasına uyğun gələcəkdir.

Digər amerika alimi Dj.K.Van Xorn qeyd edir ki, firmanın pul vəsaitlərinin hərəkəti fasiləsiz prosesdir. Firmanın aktivləri pul vəsaitlərinin həqiqi istifadəsini, passivləri isə həqiqi mənbələri ifadə edir. Pul vəsaitlərinin miqdarı məhsulun satışı, debitor borclarının ödənilməsi, kapital məsrəfləri və maliyyələşmənin həcmindən asılı olaraq vaxtaşırı dəyişilir [1].

Almaniya alimləri “pul axınları” anlayışını “Cash-Flow” kimi izah edirlər. Onların fikrincə, Cash-Flow illik qalığın, amortizasiya ayırmaları və pensiya fonduna ödənilən vəsaitin məbləğinə bərabərdir. Daxili maliyyələşdirmənin faktiki həcmi müəyyənləşdirmək üçün Cash-Flow-dan planlaşdırılan dividend ödənişləri çıxılır. Amortizasiya ayırmaları və pensiya fonduna ödənişlər daxili maliyyələşdirmə imkanını azaldır, hərçənd onlar pul vəsaitlərinin müvafiq axıb getməsinə uyğun gəlmədən baş verir. Əslində bu vəsait müəssisənin sərəncamında qalır və

maliyyələşdirmə mənbəyi kimi istifadə edilə bilər. Cash-Flow daxili maliyyələşdirmənin faktiki həcmi əks etdirir və onun köməyi ilə müəssisənin maliyyə resurslarına tələbatını müəyyənləşdirmək olar.

Postsovet məkanında, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında “pul axınları” termininin mahiyyətinə xüsusi yanaşma mövcuddur. Belə ki, 1995-ci ildə mühasibat uçotunun tərkibində əlavə 4 №-li forma “Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat” daxil edildi. Rusiya alimlərinin fikrincə, pul vəsaitlərinin axınları dedikdə, müəyyən vaxt ərzində müəssisənin aldığı və ödədiyi pul vəsaitləri arasındakı fərq başa düşülür, onlar mənfəətlə müqayisə olunur. Mənfəət müəssisənin fəaliyyətinin özünü-maliyyələşdirilməsi, genişlənmə istehsalın həyata keçirilməsi, sosial və maddi tələbatın ödənilməsi üçün əsas vəsait hesab edilir. Belə ki, mənfəət hesabına müəssisə büdcə, bank və digər təşkilatlar qarşısında öz öhdəliklərini yerinə yetirir.

Beləliklə, müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin təşkili prosesində pul vəsaitlərinin hərəkəti baş verir. İnflyasiya və maliyyə böhranı şəraitində pul axınlarının effektiv idarə edilməsi maliyyə menecmentinin ən aktual problemlərindən biridir.

3. Pul axınlarının kompleks təhlili

Pul axınlarının təhlili müəssisənin pul vəsaitləri ilə təmin edilməsi vəziyyətini qiymətləndirməyə imkan verir. Pul axınlarının təhlilinin əsas məqsədi pul vəsaitlərinin çatışmaması səbəblərini aşkara çıxarmaq, onların cəlb edilmə mənbələrini və istifadə istiqamətlərini müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Pul axınlarının təhlili müəssisənin əsas, investisiya və maliyyə fəaliyyəti üzrə ayrıca aparılır ki, bu da fəaliyyət növlərinin hər birindən alınan gəlirin xüsusi çəkisini müəyyənləşdirməyə və inkişaf perspektivlərini qiymətləndirməyə imkan verir.

Dünya uçot-analitik təcrübədə pul vəsaitlərinin hərəkətini müəyyənləşdirmək üçün təhlilin birbaşa və dolayısı metodlarından istifadə edilir. Birbaşa metod pul vəsaitlərinin daxil olması və istifadəsinin hesablanmasına əsaslanır, müəssisənin likvidliyini qiymətləndirməyə, cari öhdəliklər üzrə ödənişlər, investisiya fəaliyyəti və əlavə xərclər üçün pul vəsaitlərinin kifayət qədər olması barədə operativ nəticə çıxartmağa imkan verir. Bu metodun nöqsan cəhəti alınmış maliyyə nəticələri və müəssisənin hesablaşma hesabında pul vəsaitlərinin dəyişilməsi arasında qarşılıqlı əlaqəni müəyyənləşdirə bilməməsidir.

Dolayısı metod pul vəsaitləri ilə əlaqədar əməliyyatların və balansın maddələrinin uçotuna və xalis mənfəətin məbləğində müvafiq dəyişikliklərin aparılmasına əsaslanır, müəssisənin xalis mənfəəti və aktivlərində baş verən dəyişikliklər arasında qarşılıqlı əlaqəni aydınlaşdırmağa imkan verir. Gəlir və xərclərin eyni növləri vardır ki, onlar pul vəsaitlərinə toxunmadan xalis mənfəət yaradırlar. Təhlil prosesində gəlir və xərclərin həmin maddələrinə və xalis mənfəətə müvafiq düzəlişlər edilir, çünki xərc maddələri pul vəsaitlərinin daxil olmasından asılı deyil, vəsaitin xərclənməsi ilə müşayiət olunmayan gəlir maddələri xalis mənfəətin məbləğinə təsir etmir.

Maliyyə hesabatlarının bütün istifadəçiləri praktiki öz maraqlarına uyğun qərarların qəbulu üçün təhlilin müxtəlif metodlarından istifadə edirlər. Məsələn, mülkiyyətçilər kapitalın gəlirliyini artırmaq və şirkətin dayanıqlı fəaliyyətini təmin etmək üçün, kreditorlar və investorlar borclar və qoyuluşlar üzrə riskləri azaltmaq üçün maliyyə hesabatlarını təhlil edirlər. Maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması təhlilin yeni metodikasından istifadəni zəruri edir. Bu metodika tərəfdaşların seçilməsini əsaslandırmaq, müəssisənin maliyyə dayanaqlığı səviyyəsini müəyyənləşdirmək, işgüzar aktivliyi və sahibkarlıq fəaliyyətinin effektivliyini qiymətləndirmək üçün vacibdir.

Pul vəsaitləri axınının təhlili üçün informasiyanın əsas mənbəyi müəssisənin mühasibat balansı (*illik və rüblük hesabat forması № 1*), “Mənfəət və zərərlər haqqında hesabat” (*forma № 2*) və balans əlavə (*illik və rüblük hesabat forması №5*) hesab edilir.

Müəssisə səviyyəsində pul vəsaitləri axınının düzgün idarə edilməməsi nəticəsində Azərbaycan iqtisadiyyatının ayrı-ayrı sahələrində zərərlə işləyən müəssisələrin sayının artması meyili müşahidə olunur (*cədvəl 1*).

Cədvəl 1. Azərbaycan iqtisadiyyatının ayrı-ayrı sahələrinin zərərlə işləyən müəssisələri. Sahənin müəssisələrinin ümumi sayında xüsusi çəkisi, faizlə

Sahələr	2005-ci il	2010-cu il
Sənaye	6,1	42,0
Kənd təsərrüfatı	2,1	9,0
Tikinti-quraşdırma təşkilatları	2,5	26,6
Nəqliyyat	1,0	37,8
Rabitə	0,4	54,0
Ticarət	7,9	62,0

Mənbə: Azərbaycanın statistik göstəriciləri, 2011, Bakı, s. 410

Adı çəkilən müəssisələrin maliyyə fəaliyyətinin nəticələrinin təhlili göstərir ki, bütövlükdə Azərbaycan iqtisadiyyatı üzrə zərərin miqdarı 2010-cu ildə 802,7 milyon manat və ya 2005-ci ildəkindən 3,6 dəfə çox təşkil etmişdir.

Azərbaycan Respublikasında müəssisə və təşkilatların bank ssudaları və qarşılıqlı hesablaşmalar üzrə vaxtı keçmiş borcları 2010-cu ildə 1806 milyon manat və ya 2005-ci ildəkindən 2,4 dəfə çox təşkil etmişdir (*cədvəl 2*).

Cədvəl 2. Müəssisə və təşkilatların bank ssudaları və qarşılıqlı hesablaşmalar üzrə vaxtı keçmiş borcları, milyon manatla

Vaxtı keçmiş borclar	2005-ci il	2010-cu il
Bank ssudaları üzrə	68,2	492,9
Qarşılıqlı hesablaşmalar üzrə	792,0	1313,1

Mənbə: Azərbaycanın statistik göstəriciləri, 2011. Bakı, s. 411

Cədvəldən göründüyü kimi 2010-cu ildə 2005-ci illə müqayisədə müəssisə və təşkilatların bank ssudaları üzrə vaxtı keçmiş borcları 7,2 dəfə, qarşılıqlı hesablaşmalar üzrə vaxtı keçmiş borcları isə 1,7 dəfə artmışdır.

Pul axınlarının kompleks təhlili aşağıdakı suallara düzgün cavab tapmağa imkan verir:

- hansı mənbələrdən nə qədər pul vəsaitləri daxil olur və onlardan istifadə istiqamətləri hansılardır?;
- müəssisənin xüsusi vəsaitləri investisiya fəaliyyəti üçün kifayət edirmi?;
- müəssisə öz cari öhdəliklərini yerinə yetirmək vəziyyətindədirmi?;
- alınan mənfəətin və nağd pul vəsaitlərinin miqdarında kənarlaşmalar nə ilə izah edilir?.

4. Pul axınlarının idarə edilməsi prinsipləri və metodları

Müəssisənin bazarda fəaliyyət göstərməsi üçün pul axınlarının səmərəli idarə edilməsi vacibdir. Ona görə də müəssisənin pul dövriyyəsinin və maliyyə resurslarının idarə edilməsi üsullarını öyrənmək və onları tətbiq etmək lazımdır.

Pul axınlarının səmərəli idarə edilməsində dövriyyə kapitalının optimal həcminin müəyyənəndirilməsi böyük rol oynayır. Belə ki, nağd pul vəsaitinin çatışmaması müəssisəni iflasa apara bilər və onun inkişaf tempi nə qədər sürətlə gedərsə puluzluq riski daha böyük olur. Digər tərəfdən həddindən ziyada pul vəsaitlərinin toplanması faydalı deyil. Çünki müəssisə mənfəət itirir, hansı ki, artıq vəsaitin investisiyalaşdırılması nəticəsində əldə edilə bilər. Belə vəziyyət kapitalın “ölməsinə” gətirib çıxarır və ondan istifadənin səmərəliliyini azaldır.

Pul axınlarının vəziyyətinə nəzarət metodlarından biri dövriyyə kapitalında nağd pul vəsaitinin xüsusi çəkisinin düzgün müəyyən edilməsidir. Nağd pul vəsaitinin məbləğini dövriyyə kapitalının məbləğinə bölməklə nağd vəsait əmsalı (*faizi*) müəyyən edilir. Dövriyyə kapitalında nağd vəsait əmsalını idarə edərkən nəzərə almaq lazımdır ki, nisbət dəyişməsi nağd pulun dəyişməsinə xarakterizə etməyə bilər, çünki dövriyyə kapitalının bir hissəsi olan əmtəə-material ehtiyatları dəyişilə bilər.

Müəssisə üçün lazım olan nağd pulun miqdarının müəyyənəndirilməsinə başqa yanaşma da vardır, yəni nağd pul-reallaşdırılmanın həcmilə müqayisədə nağd pul balansının qiymətləndirilməsidir. Bu göstərici nağd puldan effektiv istifadəni göstərir, dövriyyə kapitalını dəyişdirmədən tədavi xərclərini azaltmaq və mənfəəti artırmaq yolu ilə satışın həcmi artırmağa imkan verir.

Əgər müəssisə nağd pul çatışmazlığı ilə üzləşirsə, ödəniş mütləq aparılmalıdır və cari tələbat üçün nağd pulun miqdarını müəyyənəndirmək lazımdırsa, onda ödənişin vaxtını uzatmalı, yaxud vekseldən istifadə olunmalıdır.

Pul axınlarının səmərəli idarə edilməsi üçün aşağıdakı ümumi tələblər irəli sürülür:

- cari hesablaşmaları yerinə yetirməkdən ötrü pul vəsaitlərinin baza ehtiyatı lazımdır;
- gözlənilməyən xərcləri örtmək üçün müəyyən miqdarda pul vəsaitləri olmalıdır;
- proqnozlaşdırılan fəaliyyəti genişləndirmək üçün azad pul vəsaitlərinin olması vacibdir.

Beləliklə, pul vəsaitləri ehtiyatlarının idarə edilməsi nəzəriyyəsində işlənib hazırlanmış və pul vəsaitlərinin miqdarını optimallaşdırmağa imkan verən modelləri tətbiq etmək olar. Qərb təcrübəsində Baumol və Miller-Orra modelləri geniş yayılmışdır [2, s. 296].

Baumol modeli nəzərdə tutur ki, maksimum miqdarda pul vəsaitləri olduqda müəssisə işləməyə başlayır və sonradan onları xərcləyir. Əmtəə, iş və xidmətlərin reallaşdırılmasından daxil olan bütün vəsaitlər qısamüddətli qiymətli kağızlara qoyulur. Yalnız pul vəsaitlərinin ehtiyatı tükəndikdə, yəni sifira bərabər olduqda müəssisə qiymətli kağızların bir hissəsini satır və bununla pul vəsaitlərinin ehtiyatını baza səviyyəsinə çatdırır. Bu model çox sadədir və müəssisə üçün qəbul olunandır, çünki pul məsrəfləri stabil və proqnozlaşdırılındır.

Miller-Orra modeli müəssisədə hər günlük pul vəsaitlərinin daxil olması və xərclənməsini əvvəlcədən müəyyənləşdirmək mümkün olmadıqda pul ehtiyatlarının idarə edilməsini nəzərdə tutur. Bu modeli qurarkən bir dövrdən digər dövrə pulun daxil olması və xərclənməsinin təsadüfi hadisələrdən asılı olmamasına əsaslanan Bernulli prosesindən – stoxastik prosesdən istifadə edilir. Bu model mərhələlər üzrə tətbiq edilir və onun köməylə müəssisənin hesablaşma hesabında pul vəsaitlərinin idarəetmə siyasətini müəyyənləşdirmək mümkündür.

Pul axınlarının idarə edilməsi prinsipləri və metodları Azərbaycan şəraitinə uyğunlaşdırılaraq tətbiq edilməli, bir sözlə pul axınlarının idarə edilməsinin kompleks metodikası işlənib hazırlanmalıdır.

5. Pul axınlarının idarə edilməsində maliyyə bazarının rolu

İstehsalı genişləndirmək və mənfəəti artırmaq üçün müəssisənin mütləq maliyyə resursları olmalıdır. Maliyyə resurslarının formalaşması iki səviyyədə həyata keçirilir: ölkə miqyasında və müəssisə çərçivəsində. Ölkə miqyasında maliyyə resurslarının formalaşmasının mənbəyi və strukturu dövlət büdcəsi gəlirlərinin artması imkanını müəyyənləşdirir. Müəssisə səviyyəsində formalaşan maliyyə resurslarının həcmi investisiya qoyuluşunun həyata keçirilməsi, dövriyyə vəsaitlərinin artması, maliyyə öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi, sosial xarakterli tələbatın təmin edilməsi imkanını müəyyənləşdirir. Belə maliyyə resursları müəssisənin xüsusi vəsaiti – mənfəət və əsas fondların amortizasiyası hesabına formalaşır.

Müəssisənin maliyyə resurslarının formalaşmasında maliyyə bazarı müstəsna rol

oynayır. Maliyyə bazarı - gəlir gətirən, tələb və təklifdən, satıcıların və alıcıların ödəməqabiliyyətindən asılı olan pul resurslarının fəaliyyət göstərməsinin mürəkkəb mexanizmdir [3, s. 42].

Müəssisə səviyyəsində pul vəsaitlərinin hərəkətini və təsərrüfat subyektləri arasında baş verən maliyyə münasibətlərini effektiv idarə etmək gərəkdir. Maliyyə resurslarının idarə edilməsi haqqında qərar müəssisə ilə maliyyə bazarı arasında maliyyə resurslarının ən effektiv axınını təmin etməlidir, hansı ki, bazar şəraitində müəssisənin xarici maliyyələşdirilməsinin başlıca mənbəyi hesab edilir. Maliyyə bazarı müəssisəyə kapitaldan daha səmərəli istifadə və maksimum mənfəət alınması məqsədilə pul axınlarının idarə olunmasını düzgün təşkil etməyə imkan verir.

Müasir şəraitdə müəssisədə pul vəsaitlərinin həddindən çox yığılıb qalması borc kapital bazarının inkişafına səbəb olur. Borc kapitalın hərəkət forması kreditdir, əsas mənbəyi isə təkrar istehsal prosesində azad pul vəsaitləridir: amortizasiya fondu, mənfəət, əhalinin pul gəlirləri və dövlətin pul yığımları.

Əhalinin azad pul resurslarına tələb və təklifi xüsusi maliyyə bazarı yaradır, haradakı sahibindən istifadəçiyə pul vəsaitlərinin hərəkəti baş verir. Belə qarşılıqlı münasibət qiymətli kağızlar bazarında həyata keçirilir. Qiymətli kağızlar bazarının vəzifəsi alıcı və satıcı üçün sərfəli qiymətlə pul axınlarının investisiyaya daha tez yönəldilməsini təmin etməkdir. Müəssisə həmçinin əhalinin azad pul vəsaitlərini maliyyə bazarında alıb qiymətli kağızların tədavülünə buraxa bilər.

6. Pul axınlarının idarə edilməsinin təşkili

Müəssisənin mənfəətlə işlənməsi üçün pul vəsaitləri axınının effektiv idarə edilməsi, planlaşdırılmış fəaliyyət kursundan kənarlaşmaya operativ reaksiya verilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Pul axınlarının idarə edilməsi maliyyə menecerinin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biridir və ona daxildir:

- pul vəsaitlərinin tədavül vaxtının (*maliyyə tsikli*) hesablanması;
- pul axınlarının təhlili;
- pul axınlarının proqnozlaşdırılması.

Maliyyə tsikli pul vəsaitlərinin dövriyyədən kənarlaşdığı vaxtı ifadə edir. Maliyyə tsiklinə daxildir:

- məhsul istehsalı üçün xammal, material, yarımfabrikat və komplektləşdirici məmulat və başqa aktivlərə pul vəsaitlərinin investisiyalaşdırılması;
- məhsulun reallaşdırılması, işin yerinə yetirilməsi və xidmətin göstərilməsi, həmin əməliyyatlardan gəlirin alınması.

Məhsulun reallaşdırılması, pul vəsaitlərinin daxil olması və xərclənməsi eyni vaxtda baş vermir və nəticədə ya böyük həcmdə pul axınına, ya da müəssisənin likvidliyini qoruyub saxlamaq üçün digər mənbələrdən vəsaitin cəlb edilməsinə ehtiyac yaranır.

Pul axınlarının effektiv idarə edilməsi üçün istehsal resurslarının alınması anından əmtəənin reallaşdırılması nəticəsində pul vəsaitlərinin daxil olması anına qədər vaxt intervalında tamamlanmış maliyyə tsiklinin müddətinin müəyyənləşdirilməsi vacibdir. Maliyyə tsiklinin müddəti (M) aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$M = \dot{I} + D - K,$$

burada, \dot{I} - istehsal ehtiyatlarının tədavül vaxtı;

D - debitor borclarının tədavül vaxtı;

K - kreditor borclarının tədavül vaxtıdır.

Bu düstur əsasında gələcəkdə müəssisənin kredit siyasətinin xarakterini, debitor və kreditor borclarının ekvalentliyini, müəssisə üçün səciyyəvi olan əməliyyat tsiklinin müddətini və onun dövriyyə kapitalının həcminə təsirini, təsərrüfat dövriyyəsi pul vəsaitlərinin kənarlaşması müddətini müəyyənləşdirmək olar. Maliyyə tsiklinin müddətinin hesablanması zamanı istifadə olunan göstəricilərin təsirini qiymətləndirməsi, pul vəsaitləri dövriyyəsinin sürətləndirilməsi yollarını müəyyənləşdirmək mümkündür.

Pul vəsaitləri axınının proqnozlaşdırılması müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin səmərəli təşkilində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Pul axınlarının proqnozu - müəyyən dövr ərzində gözlənilən əməliyyatların həyata keçirilməsi prosesində pul vəsaitlərinin daxil olması və xərclənməsini tam şəkildə özündə əks etdirən hesabatdır [4, s. 40].

Pul axınlarının proqnozlaşdırılması vəsait defisitinin, yaxud artıqlığının hələ onların baş verməsinə qədər qabaqcadan görməyə və müəyyən vaxt ərzində müəssisənin fəaliyyətinə müvafiq düzəlişlər etməyə imkan verir. Pul axınlarının proqnozlaşdırılması pul vəsaitləri büdcəsinin tərkibinə uyğun gəlir. Pul vəsaitləri büdcəsi istehsal, xammalın alınması, hazır məhsulun reallaşdırılması sahəsində fəaliyyət proqramının dəyər göstəricilərini özündə əks etdirir. Fəaliyyət proqramında ayrı-ayrı tədbirlərin vaxtaşırı və funksional koordinasiyası təmin edilməlidir.

Büdcənin tərtibi prosesində ən vacib və çətin məsələ layihənin pul axınlarının - investisiya xərclərinin və layihə reallaşdırıldıqdan sonra daxil olan pul vəsaitlərinin proqnozlaşdırılmasıdır [5, s. 64]. Büdcənin tərtibində ilk addım relevant pul axınlarını müəyyənləşdirməkdir, hansı ki, layihənin icrası haqqında qərar qəbul edərkən lazımdır. Layihəni qiymətləndirərkən onun reallaşdırılması nəticəsində təkcə nə qədər mənfəət, yaxud zərər alınacağını deyil, həm də şirkətin maliyyə göstəricilərinin nə qədər dəyişəcəyini nəzərə almaq lazımdır.

Pul axınlarının proqnozlaşdırılmasının effektiv sisteminin əsasını kassa planı təşkil edir. Kassa planı müəyyən vaxt ərzində pul vəsaitlərinin daxil olması və xərclənməsinin proqnozu əsasında tərtib edilir. Kassa planı proqnozlaşdırılan dövr ərzində daxil olacaq və xərclənəcək pul vəsaitlərinin vaxtını və həcmi müəyyənləşdirməyə imkan yaradır. Kassa planının köməyi ilə maliyyə meneceri müəssisənin

pul vəsaitlərinə gələcək tələbatı və bu tələbatın maliyyələşdirilməsi mənbələrini müəyyənləşdirir, həmçinin pul vəsaitlərinin hərəkətinə və likvidliyin dəyişilməsinə nəzarət edir.

7. Nəticə

- Pul axınları müəssisənin istehsal-kommersiya fəaliyyəti prosesində baş verir və maliyyə fəaliyyətinin son nəticələrinə təsir edir. Pul axınlarının idarə edilməsi müəssisənin bütün maliyyə resurslarının idarə edilməsi sisteminin mühüm tərkib hissəsidir.
- Bazar münasibətləri şəraitində pul axınlarının effektiv idarə edilməsi maliyyə menecmentinin təşkilinin mühüm alətinə çevrilib, çünki müəssisənin fəaliyyətinin yüksək son nəticələrinə nail olmağın əsas yolları istehlak bazarında cəmlənmişdir.
- Pul axınlarının idarə edilməsi kontekstində buraxılmış ciddi nöqsanlar nəticəsində son illər Azərbaycan iqtisadiyyatının ayrı-ayrı sahələrinin zərərlə işləyən müəssisələrinin sayı, müəssisə və təşkilatlarının bank ssudaları və qarşılıqlı hesablaşmalar üzrə vaxtı keçmiş borcları xeyli artmışdır.
- Müəssisə səviyyəsində pul axınlarının idarə edilməsi mexanizmini təkmilləşdirmək məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir:
 - debitor borclarının ödənilməsi müddətini qısaltmaq;
 - optimal həddə qədər likvidlik əmsalını artırmaq;
 - azad pul vəsaitlərini maliyyə fəaliyyətinə yönəltmək;
 - əsas fəaliyyətdən daha çox mənfəətin alınmasına səy göstərmək.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ван Хорн, Джеймс К., Вахович М.Л., Джон М. (2006). Основы финансового менеджмента. Москва. ООО “ИД Вильямс”, 1232 с. (Van Horn, Ceyms K., Vaxoviç M.L., Con M. (2006). Maliyyə menecmentinin əsasları. Moskva. “İD Vilyams” ASC, 1232 s.)
2. Ковалев В.В. (2006). Финансовый анализ: методы и процедуры. Москва. Финансы и статистика, 560 с. (Kovalev V.V. (2006). Maliyyə təhlili: metodlar və üsullar. Moskva. Maliyyə və statistika, 560 s.)
3. Уткин Э.А. (1996). Управление фирмой. Москва. “Акалис”, 516 с. (Utkin E.A. (1996). Şirkətlərin idarə edilməsi. Moskva. “Akalis”, 516 s.)
4. Овсийчук М.Ф. (1996). Управление активами и методика финансирования. “Аудитор”, № 4, с. 34-38 (Ovsiyçuk M.F. (1996). Maliyyələşdirmənin aktivlərinin və metodlarının idarə edilməsi (idarəetmə mexanizmi) “Auditor”, №4 s.34-38.)
5. Бригхэм Ю., Хьюстон Дж. (2007). Финансовый менеджмент. Экспресс-курс. 4-е издание. Санкт-Петербург. Питер, 544 с. (Briqhem Y., Huuston C. (2007). Maliyyə menecmenti . Ekspress-kurs. 4-cü nəşr. Sankt-Peterburq. Piter 544 s.)

Аббасов Сарвар Алыджан оглы

доктор философии по экономике, доцент
Азербайджанский Государственный Экономический Университет

Совершенствование механизма управления денежными потоками
Аннотация

Цель исследования – обоснование путей совершенствования механизма управления денежными потоками.

Методология исследования – системный подход, сравнительный анализ, дедуктивный метод.

Результаты исследования – определение путей эффективного управления денежными потоками как важнейшего элемента организации финансового менеджмента.

Ограничения исследования – на основе зарубежного опыта требует более расширенного и детального анализа.

Практическая значимость исследования – основные выводы и рекомендации исследования могут быть использованы для совершенствования организации финансового менеджмента.

Оригинальность исследования и научная новизна – впервые исследована проблема повышения роли эффективного управления денежными потоками в организации финансового менеджмента в условиях рыночной экономики

Ключевые слова: *денежные потоки, финансовые ресурсы, финансовый менеджмент.*

Abbasov Sarvar Alican oglu

Ass. Prof., Azerbaijan State Economic University

Improving management mechanism of cash flow
Abstract

Purpose – validating ways to improve management mechanism of cash flow.

Design/methodology – a systems approach, comparative analysis and deductive method.

Findings – determining effective management of cash flow as an important element of financial management.

Research limitations – based on a more extended and detailed analysis of international experience requires.

Practical implications – the main conclusions and recommendations of the study may be aimed to improve the organization of financial management.

Originality/value – first investigated the issues of improvement of the role of effective cash management in organization of financial management in a market economy.

Keywords: *cash flow, financial resources, financial management.*

JEL Classification Codes: E42, E51

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 24.11.12.

Təkrar işləməyə göndərilmişdir: 28.11.12.

Çapa qəbul olunmuşdur: 16.12.12.